

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ НАБУТТЯ ПІДОЗРЮВАНИМ СТАТУСУ ОБВИНУВАЧЕНОГО

Моторигіна М. Г.,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Анотація: У статті визначено основні проблеми, які виникають у момент набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. На підставі аналізу юридичної літератури, Кримінального процесуального кодексу України, а також кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн автором розроблено пропозиції щодо їх законодавчого врегулювання у чинному КПК.

Ключові слова: обвинувачений, процесуальний статус обвинуваченого.

Аннотация: В этой статье определены основные проблемы, которые возникают в момент обретения подозреваемым статуса обвиняемого. На основании анализа юридической литературы, Уголовного процессуального кодекса Украины, а также уголовного процессуального законодательства зарубежных стран автором разработаны предложения по их законодательному урегулированию в действующем УПК.

Ключевые слова: обвиняемый, процессуальный статус обвиняемого.

Annotation: This article sets primary problems arising when a suspect gains a status of a defendant. Based on analysis of legal literature, Criminal Procedural Code of Ukraine, and legal procedural legislation of foreign states, the author developed suggestions on their legal resolution in the valid Criminal Procedural Code.

Key words: defendant, procedural status of the defendant.

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) 2012 р. відбулися значні зміни у нормативному регулюванні набуття особою статусу підозрюваного та обвинуваченого. Запровадження нового процесуального порядку повідомлення особи про підозру, складання обвинувального акту призвели до виникнення деяких проблем, пов'язаних із процесуальним становищем зазначених осіб, набуттям ними відповідного процесуального статусу та можливістю своєчасно реалізувати надані законом права, що відповідають їх процесуальному статусу. Особливе значення у визначенні процесуального статусу обвинуваченого має вирішення питання про те, з якого моменту відповідно до КПК підозрюваний набуває цього статусу, адже це обумовлює можливість використовувати ті права, які він має саме як обвинувачений.

Дослідженню процесуального статусу обвинуваченого завжди приділялася значна увага вчених. Зокрема, вивченням цієї теми займалися такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Ю. П. Алєнін, С. А. Альперт, В. П. Божьев, Ю. О. Гришин, Ю. М. Грошевий, М. В. Жогін, З. Ф. Коврига, Л. М. Карнеєва, Л. Д. Кокорев, В. Т. Маляренко, Г. М. Міньковський, М. М. Михеєнко, Я. О. Мотовиловкер, І. Л. Петрухін, М. М. Полянський, С. К. Пітерцев, В. М. Савицький, М. С. Строгович, Ф. Н. Фаткуллін, І. Я. Фойницький, М. О. Чельцов, С. А. Шейфер, М. С. Шумило та інші.

Незважаючи на достатній рівень розробленості питань, які стосуються процесуального статусу обвинуваченого у кримінальному провадженні, необхідно враховувати те, що їх аналіз проводився за КПК 1960 р. Саме наявність великої кількості правових новел поряд із відносною новизною прийнятого КПК обумовлюють актуальність обраної теми. У зв'язку з цим метою статті є визначення

основних проблем, які виникають у кримінальному провадженні під час набуття підозрюваним статусу обвинуваченого, та розробка пропозицій щодо їх законодавчого врегулювання у чинному КПК.

Виходячи з вимог ч. 2 ст. 42 КПК, обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК. Відомо, що обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором (або самим прокурором) після виконання вимог ст. 290 КПК. Проте закон не містить ані строку, протягом якого обвинувальний акт повинен бути складений, ані строку, протягом якого він має бути направлений до суду. Звичайно, можна звернути увагу на вимоги ст. 293 КПК, відповідно до якої одночасно з переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Однак, жодного строку ця стаття не передбачає, а практика свідчить про те, що вимоги цієї статті порушуються. Особливо такі порушення спостерігаються, коли щодо підозрюваного не обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, досудове розслідування закінчується в строк. Після ознайомлення з матеріалами кримінального провадження підозрюваний (або його захисник) вимушений звертатися до суду з питанням про те, чи не надійшов щодо нього обвинувальний акт. Крім того, підозрюваний перебуває у невіданні про подальший рух кримінального провадження, права та обов'язки, які він повинен нести після складання обвинувального акта, строки, протягом яких кримінальне провадження буде розглянуто, тощо. Вважаємо, що така правова невизначеність повинна бути усунена законодавцем.

Варто також звернути увагу на формулювання процесуального статусу особи, щодо якої складається обвинувальний акт. Так, п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК зазначає, що слідчий (чи прокурор) обов'язково повинні вказати анкетні відомості обвинуваченого. Це означає, що у вступній і у всіх інших частинах обвинувального акта фігурує саме обвинувачений. В свою чергу ст. 42 КПК передбачає, що обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК. Проте момент складання, момент затвердження та момент передавання обвинувального акта до суду різняться за часовими рамками (інколи навіть суттєво). Отже, вказувати в обвинувальному акті на можливу вину саме обвинуваченого суперечить чинним положенням КПК. Більше того, одним із додатків, який направляється разом із обвинувальним актом до суду, являється розписка підозрюваного про отримання копії відповідного документу (п. 3 ч. 4 ст. 291 КПК). Таким чином складається ситуація, коли в обвинувальному акті підозрюваний перетворюється в обвинуваченого, проте при отриманні копії ця особа знову стає підозрюваною. На думку О. О. Торбаса, така безпідставна зміна процесуального статусу особи являється

неприпустимою. У зв'язку з цим цілком очевидно, що відповідні положення КПК потребують змін задля їх узгодження [1, с. 144].

Ще однією проблемою, яка виникає під час складання обвинувального акта, є те, що особи не роз'яснюється сутність обвинувачення. Це питання також потрібно законодавчо врегулювати шляхом покладення обов'язку на слідчого, прокурора роз'яснити сутність висунутого обвинувачення в доступній для особи формі. Поряд із тим, як пропонують вчені, обвинуваченому необхідно роз'яснити наявність обставин, що можуть обтяжити чи пом'якшити покарання. Після зазначених дій слідчий повинен запитати в особи, чи зрозуміла вона формулу обвинувачення, і якщо деякі аспекти залишилися не зрозумілими, роз'яснити їх [2, с. 193].

Слід також звернути увагу на деякі проблеми побудови нормативного змісту параграфу 3 Глави 24 КПК. Зокрема, означений параграф носить назву «Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру», проте безпосередньо про направлення (або звернення) обвинувального акта до суду та строки, протягом яких це повинен зробити прокурор, не йдеться. Це імпліцитно випливає тільки із назви параграфу. Стаття 290 КПК містить детальні роз'яснення щодо викриття матеріалів іншої сторони, ст. 291 КПК – вимоги щодо складання обвинувального акта: ким він складається (ч. 1 ст. 291 КПК), які відомості повинен містити, порядок підписання та перелік додатків (ч. 2-4 ст. 291 КПК). Останнє речення ч. 4 ст. 291 КПК вказує на зборону надання до суду інших документів, окрім зазначених у цій статті, до початку судового розгляду. Звертає на себе увагу відсутність вказівки про безпосереднє направлення матеріалів до суду, як це зроблено у КПК деяких зарубіжних країн. Наприклад, у ст. 237 КПК Швейцарії «Доставлення обвинувального висновку» зазначається: «Прокуратура негайно направляє обвинувальний висновок, а рівно як і можливий звіт: а) обвинуваченому; б) приватному обвинувачу; в) жертві; г) компетентному суду разом з документами, а рівно як і вилученими предметами та майновими цінностями» [3, с. 163].

Пункт 2 параграфу 199 КПК ФРН також передбачає, що «Обвинувальний висновок повинен містити клопотання про відкриття судового провадження. З ним матеріали справи передаються до суду» [4, с. 250].

Більш детально процесуальний порядок складання обвинувального акта та направлення його до суду із вказівкою на строки міститься в КПК Молдови. Стаття 296 «Обвинувальний висновок» зазначає, що після пред'явлення матеріалів кримінального переслідування, прокурор складає, за виключенням випадків, передбачених законом, обвинувальний висновок у строк, що не перевищує 3 днів, а у випадку складних справ, справ з великим обсягом – у строк, що не перевищує 10 днів. КПК Республіки Молдова крім того містить чітку вказівку про те, що справа направляється в суд прокурором, який склав обвинувальний висновок (ч. 1 ст. 297 КПК Республіки Молдова) [5].

Повертаючись до аналізу чинного КПК України, також можна звернути увагу на непослідовність законодавця у вимогах щодо вручення підозрюваному копії обвинувального акта. Зокрема, відповідно до вимог ст. 293 КПК копія обвинувального акта одночасно з передаванням обвинувального акта до суду, під розписку надається підозрюваному (крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК), його захиснику.

Раніше КПК 1960 р. передбачав вручення особі копії обвинувального висновку не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді. Згідно з чинним КПК копія обвинувального акта вручається одночасно з направленням його до суду. Це, з одного боку, констатує покращення процесуального статусу обвинуваченого, оскільки він має значно більше часу на ознайомлення з даним процесуальним документом. З іншого – вимога про «одночасність» не може бути виконана. Справа в тому, що відповідно до ч. 4 ст. 291 КПК до обвинувального акту, що повинен бути направлений до суду, додається: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування; 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного. Отже, одночасно направити обвинувальний акт разом із додатками до суду та отримати розписку неможливо. Як слушно зазначає О. О. Торбас, виникає своєрідне нерозривне коло. Логічно здогадатися, що спочатку прокурор буде отримувати розписку, і лише тоді направить усю документацію до суду. В той же час підкреслимо, що використання терміну «одночасно» в ст. 293 КПК є дещо некоректним. Хоча з іншого боку це ще одна гарантія того, що спочатку обвинуваченому нададуть копію обвинувального акта, і лише тоді акт із додатками буде направлений до суду [6, с. 157].

У зв'язку із зазначеним, пропонуємо в КПК чітко розмежувати в окремих статтях наступні дії: складання обвинувального акту; направлення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру підозрюваному; направлення обвинувального акта та додатків до нього до суду.

Вважаємо, що побудова та правовий зміст розглядуваного параграфу 3 Глави 24 КПК не відповідають міжнародно-правовим стандартам, сформульованим ЄСПЛ щодо правової визначеності норм права. Крім того, на цьому завершальному етапі стадії досудового розслідування здійснюється набуття особою, а саме підозрюваним, процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), що, на наш погляд, повинно супроводжуватися роз'ясненням прав, які набуває особа, вказівкою про зміну її процесуального статусу тощо. Навіть якщо права, передбачені ст. 42 КПК, були не тільки роз'яснені підозрюваному, але й, як

того вимагає закон, вручені у вигляді пам'ятки, набуття особою нового процесуального статусу вимагає нового їх роз'яснення. На це спрямовує правозастосовників ч. 8 ст. 42 КПК, в якій зазначається, що підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення. Проте під час вручення обвинувального акта на прокурора такого обов'язку не покладається. До речі, проведені соціологічні дослідження засвідчують серйозні проблеми з процедурою інформування підозрюваних та обвинувачених про їхні права. Так, інформація щодо можливості скористатися допомогою гарантованого державою адвоката від працівників міліції не отримали у 38% випадків особи, які після затримання їх органами міліції звертались за послугами безоплатних адвокатів. Серед тих, хто отримував інформацію щодо можливості використання права на безоплатного адвоката, переважна більшість (69%) говорить, що процедура інформування проходила досить детально (розказали, дали буклет, підвели до стенду тощо), інші ж 31% кажуть, що інформували їх поверхово і поспіхом («щось говорили про це, але швидко і не дуже зрозуміло»; «дали передивитися якийсь папірець», «швидко сказали щось»). За свідченнями респондентів, їм практично не повідомляли про їхні права, окрім як про право на захист: 76% цієї групи осіб повідомили, що співробітники міліції про жодні інші права їм не повідомляли, 14% – їхні права їм чітко роз'яснили, 5% – роз'яснювали, але швидко, і ще 5% – не пам'ятають. Серед основних прав, про які йшлося при роз'ясненні, – право не свідчити проти себе, право не свідчити за відсутності захисника [7].

Вважаємо також, що у пам'ятці про права обвинуваченого повинні бути вказані телефони центру з надання безоплатної правової допомоги, якщо він не запросив захисника на стадії досудового розслідування або відмовився від захисника. Адже така відмова, як відомо, може бути обумовлена впевненістю підозрюваного (обвинуваченого), що послуги захисника коштують дорого, це негативно позначиться на матеріальному становищі родини тощо. Таким чином, сказане обумовлює необхідність внесення змін та доповнень до параграфу 3 Глави 24 КПК, а саме статей 291-293 КПК.

Отже, в результаті проведеного дослідження можемо констатувати, що чинний КПК потребує значних змін положень, які стосуються процесуального статусу обвинуваченого у кримінальному провадженні, зокрема, норм, що регулюють момент його набуття. На нашу думку, з метою усунення вищезазначених проблем законодавець повинен чітко закріпити кожен з етапів процесуального порядку набуття особою статусу обвинуваченого. У зв'язку з чим пропонуємо передбачити у КПК окремі статті: «Складання обвинувального акту» (ст. 291); «Направлення обвинувального акту прокурору» (ст. 291-1); «Вручення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру підозрюваному» (ст. 291-2); «Направлення обвинувального акта та додатків до нього до суду» (ст. 291-3).

ЛІТЕРАТУРА

1. Торбас О.О. *Форми закінчення досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом 2012 р: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Торбас Олександр Олександрович. – О., 2015. – 217 с.*

2. Фоміна Т. Г. *Проблемні аспекти нового Кримінального процесуального кодексу України щодо визначення статусу обвинуваченого / Т. Г. Фоміна, О. О. Юхно // Право і Безпека. – 2012. – № 4. – С. 192-195.*

3. Трефилов А.А. *Уголовно-процессуальный кодекс Швейцарии. – М.: ООО НИПКЦ Восход-А, 2012. – 224 с.*

4. Головенков П., Спица Н. *Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия: Научно-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьёй профессора*

Уве Хелльманна «Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ». – Potsdam, 2012. – 404 с.

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003 года № 122-XV [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833. – Загл. с экрана.

6. Торбас О.О. *Форми закінчення досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом 2012 р: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Торбас Олександр Олександрович. – О., 2015. – 217 с.*

7. Банчук О. Система безоплатної правової допомоги в Україні: аналіз першого року функціонування / О. Банчук, І. Ібрагімова, М. Хавронюк. – К., 2014. – С. 28-35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irf.ua/knowledgebase/publications/sistema_bezoplatnoi_pravovoi_dopomogi_v_ukraini_analiz_pershogo_roku_funktsionuvannya/